

การศึกษาคุณค่าใบเสมาเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านพุทธจริยธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*

A STUDY OF THE MERIT VALUE TO CREATE A BUDDHIST MORAL LEARNING PROCESS IN THE NORTHEAST

พระศรีสัจญาณมุนี

Phrasrisachayanamuni

พรธกร ปุระกัน

Porathaphon Purakun

พูนศักดิ์ กมล

Poonsak Kamol

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chaiyaphum Buddhist College, Thailand

E-mali: e.sumin250678@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาคุณค่าความสำคัญและหลักพุทธจริยธรรมในใบเสมาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้จากใบเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3) เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรู้หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในใบเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้วิธีการวิจัยแบบศึกษาเอกสารที่ปรากฏถึงเรื่องหลักหินใบเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่ยุคสมัยทวารวดี โดยเป็นการวิเคราะห์ใบเสมาด้วยหลักพุทธจริยธรรม

ผลการวิจัยพบว่า 1) คุณค่าความสำคัญและหลักพุทธจริยธรรมในใบเสมาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นได้ว่าหลักหินที่เป็นใบเสมาจะมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต และความเชื่อในท้องถิ่น พร้อมแผ่รูปแบบการสอนในการทำคุณงามความดีผ่านหลักหิน และรูปที่ปรากฏในหลักหินตามสถานที่ต่างทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) รูปแบบการเรียนรู้จากใบเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการศึกษาถึงการนับถือในเรื่องราวศาสนาต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายของพิธีกรรม และวิธีการสอนของคนโบราณที่มีความประสงค์ในการแสดงออกถึง ความรู้ในเรื่องของหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ที่มีในยุคสมัยนั้น ๆ และบอกถึงคุณค่าที่จะต้องปฏิบัติตามด้วยความเคารพ ในด้านรูปธรรมและนามธรรมที่ปรากฏในหลักหินเสมา 3) จากการศึกษาใบเสมาที่ปรากฏตามแหล่งต่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างกระบวนการในพัฒนารูปแบบการเรียนรู้หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในใบเสมาในภาค

* Received 20 January 2020; Revised 29 February 2020; Accepted 29 February 2020

ตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้นคุณค่าความสำคัญทางหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในใบหินเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงถือได้ว่าเป็นการแสดงถึงหลักพุทธจริยธรรม ที่ต้องอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ในเรื่องของจริยธรรม แล้วพัฒนาให้เป็นรูปแบบการศึกษาในทางด้านรูปธรรม และนามธรรมในการส่งต่อความรู้ให้แก่เยาวชนรุ่นหลังตามลำดับต่อไป

คำสำคัญ: ใบเสมา, พุทธจริยธรรม, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, กระบวนการเรียนรู้

Abstract

This article has a purpose. 1) to study the value and Buddhist ethics appcar in Buddhist in the north eastern 2) To Analye the learning patterns of Bacchus in the northeast. 3) To develop a model of learning Buddhist ethics which is in Buddhist in the Northeastern.

The result of research found that: 1) Values, importance, and Buddhist ethics in the northeastern battlements It can be seen that the stone form of Bai Sema is linked to the principles of life. And local beliefs Along with the teaching style in doing goodness through the stone principles And the images that appear in the rock formations at different locations in the northeast 2) Learning style from Bai Sema in the northeast Is a study of respect for various religions with a variety of rituals And teaching methods of the ancient people who wish to express The knowledge of the principles, teachings that have been in that era and the value that must be followed with respect. In the concrete and abstract aspects that appear in the Hin Sema 3) From the study of Bai Sema that appears in different sources in the northeast To create a process for developing the learning model of Buddhist ethics that appears in the Bai Sema in the northeast Therefore, the value of important Buddhist principles that appear in the stone leaves in the northeastern region Therefore can be considered as a demonstration of Buddhist ethics That must be conserved and developed to be a learning resource on ethics And then developed to be a form of education in concrete And abstracts to pass on knowledge to the young generation in the next order

Keywords: Baisema, Buddhist Ethics, The Northeastern, Learning Process

บทนำ

การศึกษาสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีตที่ห่างไกลซึ่งไม่มีหลักฐานประเภทเอกสารให้ศึกษาค้นคว้าได้หลักฐานทางโบราณคดีทั้งประเภทโบราณวัตถุโบราณสถาน คือ หลักฐานสำคัญที่นำไปสู่การศึกษาเรื่องราวในอดีตของแต่ละท้องถิ่นในแง่มุมที่เป็นประวัติศาสตร์สังคม วัฒนธรรมลวดลายต่าง ๆ ในงานศิลปกรรมทุกแขนงจะให้ความรู้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นอย่างงดงามจะเห็นได้จากความโค้งคดของลายก้านขด ลายเครือเถาและความอ่อนช้อยของลายกนกต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่าผลงานทางศิลปะไทยมีเอกลักษณ์ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม หรือ สถาปัตยกรรม (จิรพันธ์ สมประสงค์, 2533) หลักฐานที่ปรากฏให้เห็นตามท้องที่ต่าง ๆ โดยทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นแหล่งอารยธรรมและแหล่งศิลปกรรมที่สำคัญของประเทศ นอกเหนือจากการเป็นดินแดนที่มีอายุยาวนานมาประมาณ 250 ล้านปี และในดินแดนที่เป็นประเทศไทยเคยเป็นที่อยู่ของชนเผ่าต่าง ๆ มาก่อน ซึ่งแบบแผนการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของชนชนเหล่านั้นมี (มอญ เขมร อินเดี ฯลฯ) ได้ตกทอดเป็นวัฒนธรรมไทยต่อมา (ไพฑูรย์ มิกุล, 2528) ด้วยเหตุนี้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแหล่งอารยธรรมของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณกาล ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ ยุคเหล็ก หรือยุคที่มนุษย์รู้จักทำโลหะมาจากสินแร่ธรรมชาติขึ้นมาอันเป็นเทคโนโลยี แบบโบราณที่เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างศิลปะ และได้มีการสืบทอดกันมาหลายสมัย จากเจ้าของอารยธรรมจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดบทเรียน ประสบการณ์ ประเพณี และความเชื่อที่แสดงออกในด้านศิลปะแขนงต่าง ๆ เป็นวัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมสืบทอดอย่างไม่ขาดสาย (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2525) แสดงให้เห็นความเป็นมาแต่ละยุคสมัยในเขตภาคอีสาน และพบว่า มีแผ่นหินที่สลักให้เป็นรูปทรงที่มีลักษณะเป็นหลักหินเสมาอยู่ในหลายพื้นที่ เช่น บริเวณวัดพระธาตุเชิงชุม ริมฝั่งหนองหานหลวงในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ที่บริเวณพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ที่อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้งเสมาหินที่พบในเขตจังหวัดยโสธร มุกดาหาร และอุบลราชธานี เสมาหินบางหลักบ่งบอกว่าเป็นหลักหินเสมาสมัยทวารวดีตอนปลาย ทั้งนี้โดยสังเกตจากลวดลายพันธุ์พฤกษาประดับรูปหม้อน้ำประกอบแกนกลางองค์สถูปจำลองที่มีลวดลายประดับตกแต่งวิจิตรเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม

หลักหินเสมาที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดีที่ได้ศึกษาและได้ค้นพบในหลาย ๆ พื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีจุดมุ่งหมายทางด้านคติความเชื่อในการสร้างอย่างน้อย 3 ประการ คือ ประการแรก เป็นการกำหนดเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนาโดยการปักหลักหินเสมาล้อมรอบเขตพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ประการที่สองเป็นการสร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายเป็นพุทธบูชาในลักษณะของการสร้างอาณิสย์ แล้วนำไปปักไว้ในเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์โดยล้อมรอบเขตพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและประการที่สาม เป็นการสร้างหลักหินเสมาขนาดใหญ่เพื่อให้เสมาหินนั้นทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระมหาสถูปเจดีย์ หรือเป็น

สัญลักษณ์ของการอุทิศบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นคติแบบดั้งเดิมที่มีการถือปฏิบัติอย่างแพร่หลายของชุมชนในสมัยทวารวดี ดังจะมีหลักหินเสมาปรากฏในสถานที่ต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น หลักหินเสมาที่วัดพุทธสีมาราม บ้านบึงก้าม อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีประมาณ 40 ใบ (นับถึง พ.ศ. 2533) มีทั้งสภาพที่สมบูรณ์และที่ชำรุดปกรวมกันอยู่ในบริเวณวัดจุลสารเผยแพร่ของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย (พ.ศ. 2529) กล่าวถึงประวัติการค้นคว้าพบว่านายเทศ เกษทองมา อดีตครูและผู้ใหญ่บ้านกับภรรยา พบเสมาหินหลายใบอยู่ในบริเวณไรของชาวบ้าน จึงแจ้งให้ทางจังหวัดทราบในปี พ.ศ. 2507 แหล่งที่พบเป็นเนินดินขนาดใหญ่ประมาณ 80 ไร่ มีร่องรอยทางน้ำ ซึ่งบางตอนกว้างถึง 50 เมตร และพื้นที่บริเวณยอดเนินประมาณ 1 ไร่ พบกลุ่มใบเสมาหินกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปและในปัจจุบันเนินดินส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งโรงพยาบาลอำเภอวังสะพุง วัดพุทธสีมารามได้ถูกเคลื่อนย้ายไปอยู่ด้านหลังโรงพยาบาลอำเภอวังสะพุง ลักษณะเสมาหิน ส่วนใหญ่เป็นหินทรายขาว บางใบเป็นหินทรายสีแดง มีขนาดใหญ่เล็กปะปนกันตรงกลางมีลวดลายรูปสลักเจดีย์ประดับอยู่เกือบทุกใบ และบางใบเป็นหม้อ “ปูลมฆฏะ” ประกอบลายพันธุ์พฤกษา มีความหมายเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ (บุญพล ไชยสินธุ์ และร่ำเพย ไชยสินธุ์, 2529) ซึ่งสิ่งที่ปรากฏบนหลักหินนั้น แสดงให้เห็นถึงความเชื่อและศรัทธาของผู้สร้างเป็นอย่างดีเช่น ความรู้และความชำนาญของช่างฝีมือในยุคนั้น จากรูปแบบทรวดทรงและลวดลายที่ปรากฏอยู่บนประติมากรรมเสมาเสมาหินทั้งสองที่รวมกันเป็นทั้งวิถีชุมชนที่มีต่อเสมาหินที่วัดพุทธสีมาราม จังหวัดเลย กับที่วัดคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ นับได้ว่าเป็นศิลปะเพื่อพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง และถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญของกลุ่มชนที่เคยมีวิถีชีวิต และดำรงอยู่ในดินแดนถิ่นอีสานนี้มาเนิ่นนานก่อนที่จะล่มสลายไป ก็ยากที่จะคาดเดาและหยั่งรู้ได้ว่าภาพสลักหินทรายที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับชาดก หรือเรื่องราวจากศาสนา และที่มีทรวดทรงปรากฏเป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงรุ่นปัจจุบันได้ เป็นศิลปกรรมที่มีคุณค่าเชิงพุทธศิลป์สะท้อนถึงคตินิยม ความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมอันล้ำค่ายิ่ง ที่ควรอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกแก่สังคมประเทศชาติต่อไป

จากการศึกษาความหมายและคุณค่าความสำคัญของหลักหินเสมากับคติความเชื่อทางหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในใบเสมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาคุณค่าความสำคัญและหลักพุทธจริยธรรมในใบเสมาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อทราบถึงคุณค่ารูปแบบและความสำคัญของลวดลายในใบเสมาและองค์ความรู้ด้านพุทธจริยธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการเรียนรู้ทางด้านพุทธจริยธรรมจากศิลปวัฒนธรรมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาส่งเสริมการอนุรักษ์ต่อไป และการวิจัยครั้งนี้ก็มีวัตถุประสงค์ดังจะกล่าวต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณค่าความสำคัญและหลักพุทธจริยธรรมในใบเสมาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้จากใบเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรู้หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในใบเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) นำเสนอด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จึงได้ดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ด้านเอกสาร

ผู้วิจัยศึกษาจากหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ได้แก่ พระไตรปิฎก งานวิทยานิพนธ์ เอกสารงานวิจัย และบทความทางวิชาการหนังสือ วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ แหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

2. ด้านเนื้อหา

คณะผู้วิจัยได้เน้นการวิจัยเพื่อศึกษาประวัติ พัฒนาการ และสภาพบริบทที่สัมพันธ์กับใบเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อสร้างรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ด้านพุทธจริยธรรมจากใบเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้สามารถประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางด้านคุณธรรมจริยธรรม รวมไปถึงได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญอันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และเผยแพร่สู่สาธารณชนให้เป็นที่ประจักษ์

3. ด้านพื้นที่

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษา โดยกำหนดเฉพาะเรื่องราวที่ปรากฏบนใบเสมาหินบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดชัยภูมิจังหวัดเลย จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดบุรีรัมย์

ได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษา โดยกำหนดเฉพาะเรื่องราวที่ปรากฏบนใบเสมาหินบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน จำนวน 41 ใบ ได้แก่

3.1 ใบเสมาหินทราย ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 14 - 16 ในวัดพุทธสีมาราม บ้านบึงผักก้าม อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย จำนวน 31 ใบ

3.2 ใบเสมาหินทราย ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 14 - 16 ในวัดคอนสวรรค์ บ้านคอนสวรรค์ ตำบลคอนสวรรค์ อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 10 ใบ

3.3 ใบเสมาหินทราย ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 14 - 16 ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4. ด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

คณะผู้วิจัยได้กำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเก็บข้อมูลจำนวนทั้งสิ้น 85 รูป/คน ได้แก่ 1) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านโบราณคดี จำนวน 5 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธศิลป์ จำนวน 10 คน 3) ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ จำนวน 4 คน 4) พระภิกษุและสามเณร จำนวน 10 รูป

5) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 6 คน ได้แก่ นักโบราณคดี กรมศิลปากร ข้าราชการสำนักวัฒนธรรมจังหวัด และสำนักงานพระพุทธศาสนาในจังหวัด 6) บุคคลในพื้นที่ และนักท่องเที่ยวที่เข้าชมใบเสมา จำนวน 50 รูป/คน

โบราณคดีในการใช้ใบเสมาหินสลักเป็นรูปพระพุทธรูปพระเจดีย์หรือรูปเทวดา ได้สืบทอดกันมาจนถึงสมัยลพบุรีสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน แต่คติที่เกี่ยวกับใบเสมาหินได้เปลี่ยนไปคือ นอกจากจะใช้ปักแสดงเขตสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แล้วยังใช้ปักเหนือที่บรรจุศพของ คนที่ตายแล้ว ปัจจุบันเลิกใช้ แต่ยังใช้บรรจุไว้ในอิฐก่อนเป็นใบเสมารอบวัดแทน ซึ่งจะพบมากตามวัดในภาคอีสาน และได้กล่าวไว้ในบทความโบราณสถานในลุ่มแม่น้ำชีว่าอย่างไรก็ตามคติการในการใช้ใบเสมากำหนดสถานที่เขตศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนายังใช้อยู่ในปัจจุบัน คือ การใช้กำหนดเขตของพระอุโบสถตามวัดวาอารามต่าง ๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2522) ดังมีปรากฏตามสถานที่ต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ใบเสมาหินพบที่อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ใบเสมาหรือสีมาที่ปักเขต พระอุโบสถนั้น ต้องทำพิธีสงฆ์ที่เรียกว่าพัทธสีมา ส่วนสีมาที่พระสงฆ์ได้ปักเขตและไม่ได้ทำพิธีเรียกว่าอุปพัทธสีมา และยังมีสีมาขนาดเล็กโดยมีมหาสีมาครอบอีกทีหนึ่งเรียกว่า ชันพสิมามหาสีมา แปลว่า เสมากว้างใหญ่ ความจริงจะว่าไปแล้วเสมาหินรุ่นนี้พบในภาคอีสานทั่วไปไม่ว่าจะพบที่อุบลราชธานี อำเภอยะผิง หรือหนองหาน ล้วนเป็นผลการออกแบบทางศิลปะที่ยอดเยี่ยมแทบทั้งสิ้นซึ่งระบุว่าชนชาติต่าง ๆ ในดินแดนแถบอีสานหรือที่ราบสูงแถบลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำมูลนั้น จากข้อมูลแล้วท่านมีภูมิธรรมทางศิลปะที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าที่เราจะคาดเดาหรือหยั่งไปได้ถึง (น.ณ ปากน้ำ, 2520) ในศิลปะโบราณในสยามว่าคติเรื่องเสมาหินของภาคอีสานออกจะแปลกกว่าที่อื่นด้วยเพราะปกติเสมาหินย่อมใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวกับพระอุโบสถโดยตรง (น.ณ ปากน้ำ, 2537) และมีบังคับอยู่ในพระวินัย ในรูปแบบประจำใบหินเสมาสวนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาดกและพุทธประวัติที่แสดงถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา

เช่นในเขตลุ่มน้ำเลยตอนต้น มีพื้นที่อยู่ในเขตอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ได้มีการค้นพบว่าวัฒนธรรมในเขตนี้มีความแตกต่างกับไปจากบริเวณอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วยกัน และเป็นแบบอย่างเฉพาะตน (สุรพล ดำริห์กุล, 2521) สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในช่วงยุคหินใหม่ตอนปลาย ปรากฏหลักฐานจากการสำรวจขุดค้นทางโบราณคดี ได้พบหลักฐานการจารึกอักษรปัลลวะบนด้านข้างของใบเสมาหินทรายหลักหนึ่งที่อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย อักษรปัลลวะเป็นอักษรที่ถ่ายทอดมาจากประเทศอินเดียและนิยมใช้กันมากในสมัยทวารวดีของไทยราวพ.ศ. 1100-1600 ซึ่งในปัจจุบันศิลาจารึกหลักนี้อยู่ที่วัดพุทธสิมาราม บ้านบึงผักก้ามอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย (دنุพล ไชยสินธุ์ และราเพย ไชยสินธุ์, 2533) เสมาหินที่วัดพุทธสิมาราม อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีประมาณ 40 ใบ (นับจนถึง พ.ศ. 2533) มีทั้ง

สภาพที่สมบูรณ์และชำรุด ปักรวมกันอยู่ในบริเวณวัดจุลสารเผยแพร่ของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย พ.ศ. 2529

ปัจจุบันเนินดินส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งโรงพยาบาลอำเภอวังสะพุง และวัดพัทธสีมาราม ได้ถูกเคลื่อนย้ายไปอยู่ด้านหลังของโรงพยาบาล อำเภอวังสะพุง (ธนพล ไชยสินธุ์ และรำเพย ไชยสินธุ์, 2529) ใบเสมาหินที่พบในปัจจุบันบริเวณเขตท้องที่อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ส่วนใหญ่ถูกเคลื่อนย้ายออกมาจากแหล่งเดิมและในบางแห่งชาวบ้านได้นำเสมาหินมาทำเป็นหลักบ้าน เช่น ที่บ้านน้อยนา และบ้านนาหลักเสมาหินที่พบที่บ้านปากเป่ง มีอยู่หลักหนึ่งที่มีความน่าสนใจเนื่องจากมีร่องรอยการจารึกตัวอักษรไว้ด้วย (องค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย, 2534)

ใบเสมาหินนอกจากจะใช้ปักแสดงเขตสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังปรากฏใบเสมาหินรุ่นเก่าสมัยโคตรบูรณายุคร่วมสมัย กับทวารวดีมักจะมีแกนกลางรูปสถูป หรือพระพุทธรูปยืนหลายองค์ จริ่งแล้วในภาคอีสานทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นพบที่จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอพิมาย หรือหนองหาน ล้วนเป็นผลการออกแบบทางศิลปะที่ ยอดเยี่ยมแทบทั้งสิ้นซึ่งระบุว่ชาชนชาติต่าง ๆ ในดินแดนแถบอีสานหรือที่ราบสูงแถบลุ่มแม่น้ำชี และลุ่มแม่น้ำมูลนั้น มีภูมิธรรมทางศิลปะอันยิ่งใหญ่เกินกว่าที่เราจะคาดเดาหรือหยั่งไปได้

ผลการวิจัย

จากที่ได้ศึกษาหลักหินเสมาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาแล้วนั้น คุณค่าความสำคัญในหลักพุทธจริยธรรม จากหลักฐานการจารึกในวัฒนธรรมทวารวดีที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวนหนึ่ง ได้สะท้อนให้เห็นถึงหลักจริยธรรม และสถานภาพของสตรีบางคนที่อยู่ในฐานะของสตรีสูงศักดิ์ จารึกบางหลักเอนามเป็นภาษาสันสกฤตตามแบบแผนสตรีสูงศักดิ์ของอินเดีย มากกว่านั้นบางนามยังเป็นชื่อเดียวกับเทพในศาสนาพราหมณ์ด้วย สตรีเหล่านี้อาจเป็นเชื้อพระวงศ์ก็เป็นได้ อาทิ พระศรีจันทราเทวี จากจารึกบ้านหัวขัว อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ จารึกภูเขียว จากอำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ กล่าวถึงพระจุฑามณีผู้มีปัญญาเป็นให้กำลังอำนาจและความรุ่งเรืองแก่ราชอาณาจักรของพระเจ้าศรีชัยสิงหรวมณ เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของประชาชนและมีข้อความเปรียบพระนางกับพระลักษมีว่า “ในราชอาณาจักรนั้นผู้เป็นแก้วมณีที่เกิดจากพระนางลักษมีย่อมก่อให้เกิดความยินดี โดยพิธีกรรมในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ย่อมเกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ อันให้คุณให้โทษต่อมนุษย์ได้ ขณะที่นับแต่สมัยทวารวดีเป็นต้นมา เริ่มมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีพระพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ได้ทำให้การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติหายไปกลับกลายเป็นการผสมผสานอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้นหากใช้ เกณฑ์ว่าศิลปะทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่นิยมสร้างรูปพระโพธิสัตว์ตามคติมหายาน ก็อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาที่แพร่หลายในอีสานครั้งนั้นน่าจะเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท ส่วนการนับถือมหายานมีอยู่น้อยกว่า ด้วยเหตุที่เชื่อว่า

พระพุทธศาสนาเถรวาทแพร่หลายกว่ามหายาน จึงจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักหินกับการเป็นนิมิตของพุทธศาสนาสงฆ์กับพระวินัยของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก แนวคิดในการกำหนดเป็นวัตถุที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสมบุญกุศล จะเห็นได้ว่าหลักหินเสมาบางหลักมีการจารึกชื่อผู้สร้างและมีการจารึกคำอธิษฐานดั่งนั้นแล้วอยากเห็นก็เป็นสิ่งหนึ่ง ที่มีความเกี่ยวข้องในการเป็นวัตถุแสดงถึงบุญกุศล และความศรัทธาของผู้สร้างอันเป็นหลักสำคัญของการปักหลักหินตามสถานที่ต่าง ๆ พร้อมยังเป็นแนวคิดในฐานะเครื่องสร้างสมบุญกุศลในพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้หินเสมาจึงเป็นธรรมชาติที่แสดงให้เห็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และหลายแห่งบนภูพระบาทมีหลักฐานภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์เช่นถ้ำวัว ทั้งคน ทั้งมือแดง หีบศพท้าวทองพาน หีบศพพ่อตาเพ็งหินช้างบ่อน้ำนางอุสา โนนสาวเอ้ เป็นต้น ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นรูปเรขาคณิตหรือเส้นสัญลักษณ์ซึ่งไม่อาจทราบความหมายที่แน่ชัดได้ ส่วนภาพสัตว์ ภาพคน และภาพฝ่ามือแดงพบได้น้อยกว่า เข้าใจว่าภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ดั่งนี้คงสร้างขึ้นเนื่องในพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ภาพสัตว์อาจเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของผลิตผล ภาพฝ่ามือแดงอาจแสดงตัวตนของเจ้าของว่าได้มาร่วมประกอบพิธีกรรมแล้วเปรียบเสมือนการเขียนชื่อสกุลเพื่อแสดงตัวตนของคนสมัยประวัติศาสตร์นั่นเอง ภาพอื่นต่าง ๆ ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นรูปเรขาคณิตหรือเส้นสัญลักษณ์ซึ่งไม่อาจทราบความหมายที่แน่ชัดได้ส่วนภาพสัตว์ภาพก่อนและภาพฝ่ามือแดงพบได้น้อยกว่าเข้าใจว่าภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ดั่งนี้คงสร้างขึ้นเนื่องในพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นภาพสัตว์อาจเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของผลิตผลถ้าฝ่ามือแดงอาจแสดงตัวตนของเจ้าของสามเฒ่าได้มาร่วมประกอบพิธีกรรมแล้วเปรียบเสมือนการเขียนชื่อสกุลเพื่อแสดงตัวตนของคนสมัยประวัติศาสตร์อันเพลงภาคเหนือต่าง ๆ ไม่อาจทราบความหมายได้แน่ชัด

เสาหินธรรมชาติขนาดใหญ่ตั้งอยู่กลางพื้นที่เช่นนี้ จะมีมิติที่เกี่ยวข้องกับจุดประสงค์ในแง่มนุอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์กับความเชื่อที่ว่าเพ็งหินหรือเสาหินเหล่านี้เกี่ยวพันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะเป็นเพราะเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้บันดาลให้เกิดขึ้น หรือเชื่อว่าเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ตาม สิ่งนี้ควรเป็นประเพณีดั้งเดิมที่สืบทอดมาแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์ จึงพบภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์บนเสาหินธรรมชาติเหล่านี้ เมื่อพระพุทธศาสนาแทรกเข้ามาจึงเกิดการปักหลักหินล้อมรอบเพื่อกันเขตแนวของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ นับเป็นการผสมผสานอย่างกลมกลืนตามความเชื่อของทั้งสองให้เข้าด้วยกัน จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าหลักหินที่ปักล้อมรอบเพ็งหินหรือเสาหินมีแนวคิดการอยู่ร่วมกันระหว่างประเพณีดั้งเดิมที่โยงใยกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นการให้คุณหรือให้โทษกับประเพณีทางพระพุทธศาสนา

การสำรวจแหล่งหลักหินเสมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำให้พบว่าหลักหินเสมาจำนวนหนึ่งปักอยู่กลางทุ่งนา เกือบทั้งหมดค้นพบโดยบังเอิญจากการทำงานของชาวบ้านหลักหินเสมาเหล่านี้ จึงมักถูกเคลื่อนย้ายจากตำแหน่งที่พบในครั้งแรกไปรวมไว้บนคันนา เช่นหลักหินกลางทุ่งนาคบ้านหัวขัว ตำบลบ้านบัว อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งชาวบ้านเพิ่งค้นพบเมื่อไม่นานมานี้ หลักหินเหล่านี้จากหนองหินตั้ง ตำบลบ้านยาง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ บางหลักเชื่อว่ายังเป็นตำแหน่งเดิมไม่ได้ถูกเคลื่อนย้ายโดยคนปัจจุบัน สถานที่นี้ยังได้พบหลักหินจำนวนหนึ่งหลักมีจารึกปรากฏอยู่เรียกว่าจารึกห้วยมะอึก เขียนเป็นภาษาหลักปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 14 ค่อนข้างลบเลือน ข้อความตอนหนึ่งซึ่งแปลได้ว่า “ด้วยโภคะทั้งหลาย” “และความหลุดพ้น”

หลักหินเสมาที่พบกลางทุ่งนามีทั้งที่ ปักกลุ่ม และปักอยู่โดด ๆ เพียงหลักเดียว อาจปักขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันก็ได้ เช่น หลักหินบางกลุ่มอาจเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมด้านเกษตรกรรมประเพณีทำขวัญข้าว เป็นต้น เพราะตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าภาพหม้อต่อด้วยกรวยบนหลักหินเทียบได้กับบายศรี หรือเครื่องบวงสรวง ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้ในพิธีกรรมทำขวัญต่าง ๆ รวมถึงการทำกับข้าวด้วย

การเป็นหลักเขตที่ดินก็น่าจะเป็นหนึ่งในหน้าที่ของหลักหินเหล่านี้ โดยเฉพาะที่พบเพียงหลังเดียวโดด ๆ เช่น บ้านดอนคูใหญ่ ตำบลวังไชย อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบหลักหินอย่างน้อย 3 หลักปักกลางทุ่งนา และไร่นาสำปะหลัง ระยะห่างของแต่ละหลักไกลกันมาก อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายที่จารึกในวัฒนธรรมทวารวดีอีสาน ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องราวดังกล่าวนี้มากนักหากแต่พบอยู่ในจารึกวัฒนธรรมเขมรที่ปรากฏให้เห็น

ดังนั้นหลักหินใบเสมา คือ เครื่องหมายปักเขตอุโบสถมีความสำคัญในฐานะเครื่องหมายกำหนดเขตพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ โดยไม่ได้เป็นเพียงแค่วัฒนาพุทธอย่างเดียว และในความหลากหลายทางด้านแนวคิดที่ปรากฏอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อยู่บนแอ่งโคราชและแอ่งสกลนครมีแม่น้ำโขงกั้นเขตทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงของภาคทางด้านใต้จรดชายแดนกัมพูชาทางตะวันตกมีเทือกเขาเพชรบูรณ์และเทือกเขาแดงพญาเย็นเป็นแนวกั้นแยกจากภาคเหนือและภาคกลาง มีจำนวนจังหวัด 5 จังหวัด มีจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดชัยภูมิจังหวัดเลย จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ และในความหลากหลายของการแสดงออกถึงแนวคิดและวิถีการดำเนินชีวิต จึงเป็นการแสดงออกถึงคุณค่าผ่านแนวคิดบนหลักหิน และพัฒนาการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ไปในทางที่ดีในทางที่พึงปรารถนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ และสติปัญญา โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นตัวเชื่อมโยงถึงคุณงามความดี และหลักพุทธจริยธรรมต่าง ๆ ในรูปแบบการเรียนรู้ผ่านกระบวนการต่าง ๆ

ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและความคิดสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยินการอ่านการสัมผัส ซึ่งสัมพันธ์กับคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ที่สอดคล้องกันกับหลักพุทธจริยธรรม คือ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นจริยธรรม คุณธรรมประกอบด้วยจริยธรรมขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ศีล 5 ซึ่งเป็นจริยธรรมที่ควบคุมพฤติกรรมทางกาย และทางวาจา จริยธรรมขั้นกลางได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 ซึ่งเป็นจริยธรรมที่ครอบคลุมพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ และจริยธรรมขั้นสูงได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 ส่วนหลักธรรมอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังมีอีกมากมาย เช่น ธรรมคัมภีร์ครองโลก 2 พรหมวิหาร 4 อธิบาป 4 ทศ 6 มงคล 38 ประการ รวมไปถึงศีลธรรมลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ และพัฒนารูปแบบเพื่อให้เกิดความสอดคล้อง ในการสร้างรูปแบบใหม่ที่เกิดจากรูปแบบเดิมเพื่อพัฒนาในทางที่ดีมีประโยชน์ขึ้น และสามารถ อธิบายให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น พร้อมกับทำสื่อต่าง ๆ เผยแพร่ในโลกออนไลน์ ในเรื่องของคุณค่าด้านคุณธรรมจริยธรรมของใบหินเสมาต่อเยาวชนและประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจในคุณค่าของหลักหินเสมาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการศึกษามาแล้วนั้นเป็นที่ทราบกันเป็นอย่างดีแล้วว่าอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมจากกัมพูชาได้เข้ามายังภาคอีสานพร้อม ๆ กันกับความแพร่หลายของวัฒนธรรมทวารวดี ดังนั้นบางพื้นที่จึงมีหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุของทั้งสองวัฒนธรรมอยู่ร่วมกัน หลักหินที่ถูกนิยามว่าเป็นวัฒนธรรมทวารวดีอีสานจำนวนหนึ่งก็มีการผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมเขมร เช่น หลักหินสลักภาพพระพุทธรูปจากบ้านหัวขัว ตำบลบ้านบัว อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ พระพุทธรูปมีลักษณะของโรคหยักเป็นมุมแหลมที่พระกรรเจียก และพระเนตรเบิกโพลงตามแบบศิลปะเขมร หลักหินเสมาจากวัดสาวสุวรรณ บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สลักภาพศิพิชาดก พระโพธิสัตว์ทรงเครื่องแบบประติมากรรมศิลปะเขมรแบบนครวัด หลังหินจากบริเวณบวชพระปู่ ไกลวัดพระพุทธบาทบัวบาน และวัดโนนศิลาอาสน์ ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานีที่สวมเครื่องทรงและมีอิริยาบถท่าทางเช่นที่พบในศิลปะเขมรเป็นต้น การผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมทวารวดีกับวัฒนธรรมเขมรนี้จึงทำให้เชื่อว่าประเพณีที่ถือปฏิบัติกันตามธรรมที่ปรากฏในจารึกเป็นภาษาเขมรที่พบในดินแดนไทยน่าจะพอนำไปใช้กับวัฒนธรรมอีสานได้ พร้อมทั้งแสดงถึงหลักจริยธรรมในการดำเนินชีวิตด้วย และยังแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของชุมชนในสมัยนั้น ๆ เป็นอย่างดี

อภิปรายผล

การศึกษาภาพเล่าเรื่องในพระพุทธศาสนาบนใบเสมาหลักหินทวารวดีอีสานยังมีแง่มุมอื่น ๆ ให้ได้ศึกษาอีกหลายรูปแบบ ไม่ได้มีเพียงแง่มุมทางด้านพุทธจริยธรรมทางประติมากรรมที่มุ่งเน้นการแปลความว่าเป็นเรื่องราวตอนใด สร้างตามเนื้อหาของคัมภีร์เล่มไหน แต่ภาพเหล่านี้ยังแสดงถึงสังคมวัฒนธรรมในสมัยนั้น ๆ ได้ เพราะการนำเรื่องใดมาอธิบายถ่ายทอดย่อมต้องสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคมของผู้สร้างด้วย (กรมศิลปากร, 2529) และสังคมทาง

วัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในภาพเล่าเรื่องพระพุทธรูปศาสนายังมีอยู่อีกมากมายหลายประการ ซึ่งเรื่องสถานภาพ บทบาท พุทธจริยธรรม และทัศนคติที่มีต่อสตรี ที่นำเสนอในบทนี้เป็นเพียงประเด็นหนึ่งเท่านั้น

หลักหินใบเสมาสมัยทวารวดีมีความสัมพันธ์กับประเพณี และคติความเชื่อท้องถิ่นพื้นเมืองโดยเฉพาะประเพณีการนับถือบูชาผีบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่นภาพหม้อต่อด้วยกรวยที่ปรากฏอยู่บนหลักหินเป็นจำนวนมากมาย (รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล, 2545) อาจมีความเกี่ยวข้องกับการทำพิธีเครื่องเซ่นบวงสรวงผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งคล้ายกับที่เป็นเครื่องพุทธรูปบูชา ทั้งนี้ความสอดคล้องของภาพหม้อต่อด้วยกรวยบนหลักหินเสมา ยังมีประเด็นทางแนวคิด ความหมายที่มีความสอดคล้องและโยงใยต่อเนื่องกันกับปุณณกลศของอินเดียและบายศรีของไทย ตลอดจนการเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของปุณณกลศของอินเดียและบายศรี (ไพฑูรย์ มิกุล, 2528) จึงถือเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้เรื่องราวของหลักหินเสมาของทวารวดีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความชัดเจนได้เป็นอย่างดี

หลักพุทธจริยธรรมของชาดกเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับการดูแลมารดาของช้างเผือกพระโพธิสัตว์ แสดงถึงจริยธรรมและจารีตประเพณีของชาวทวารวดีอีสาน เกี่ยวกับการปรณินัตติดูแลมารดาได้เป็นอย่างดี (วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ, 2525) ดังนั้นภาพสลักเล่าเรื่องโสนันทชาดกและมาตุโปสกชาดก จึงเป็นหลักจริยธรรมเป็นความคิดของชาวทวารวดีภาคอีสาน ที่มีความเกี่ยวข้องกับความดีของบุพการีที่เป็นหน้าที่ของบุตรที่ต้องตอบแทนพระคุณท่าน อันเป็นหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในใบเสมาที่สามารถเห็นได้บนหลักหินเสมา (พระสูตรและอรรถกถา, 2525)

หลักหินเสมาที่ปักอยู่เหนือสถานที่ปลงศพ อาจจะมีการสอดคล้องและเชื่อมโยงหลักความคิด ความหมายที่สอดคล้องกับประเพณีหินตั้งหรือหินใหญ่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และประเพณีปักเสาเหนือสถานที่ฝังศพของชนกลุ่มน้อยด้วย (รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล, 2545) เหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับการบูชาผีบรรพบุรุษ และยังสามารถเชื่อมโยงแนวคิดไปยังสิ่งศักดิ์อื่น ๆ ได้อีกหลายอย่างและยังคงสืบทอดให้เห็นมีอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นการทำความเข้าใจกับประเพณีอันเกี่ยวเนื่องกับการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญของเรื่องราวของหลักหินเสมา ที่แสดงถึงหลักพุทธจริยธรรมจากการบอกผ่านภาพที่ปรากฏบนหลักหินเสมาในสถานที่ต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แม้ว่าหลักหินเสมาจะมีความเกี่ยวข้องกันกับประเพณีท้องถิ่นพื้นเมืองเพียงใดก็ตามแต่หากแต่การแสดงถึงคุณค่าและแนวคิดที่สอดคล้องกันกับหลักพุทธจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏให้เห็นได้อยู่เสมอ ดังที่ปรากฏในสถานที่ภูพระบาท อีกทั้งหลักหินยังสามารถบอกถึงเขตของสถานที่บริเวณ (จิรพันธ์ สมประสงค์, 2533) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหินเล่าเสมานี้เต็มไปด้วยเรื่องราวต่าง ๆ ที่แสดงถึงคุณค่าทางด้านพุทธจริยธรรมที่มีความเกี่ยวข้องทางด้านเรื่องความเชื่อในส่วนหนึ่ง หรือสร้างเพื่อทำกิจกรรมพิธีกรรมในอีกวิธีหนึ่ง ดังที่กล่าว

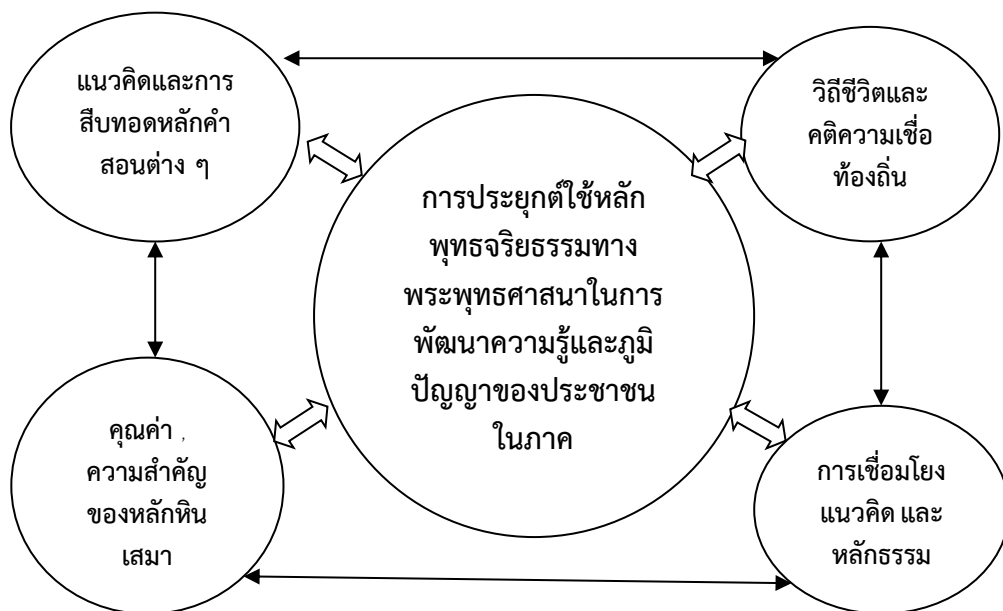

มาแล้วดังนั้นความหลากหลายของหลักหินที่ปรากฏในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นการให้คุณค่าในเชิงความรู้ในเรื่องของความกตัญญูและในเรื่องของการทำหน้าที่อันแสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่ปรากฏอยู่ในหลักเกณฑ์ได้เป็นอย่างดี (ชินนวุฒิ วิลาลัย และคณะ, 2552)

ด้วยเหตุนี้ การจะมองให้เห็นถึงคุณค่าของหลักหินเสมา ในมุมมองของนักโบราณคดี ก็อาจจะกล่าวได้ว่า ความมีคุณค่าของหลักหิน และสร้างแหล่งเรียนรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ นั้นตัวหลักหินเสมาเองจะต้องอยู่ในจุดเดิมที่ค้นพบที่แรก เพราะจะได้สร้างระบบการเรียนรู้ได้อย่าง 100% แต่ที่ปรากฏอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ นั้นเป็นเพียงแค่คุณค่าทางวัตถุ เพราะหลักหินเสมาได้ถูกย้ายออกจากจุดเดิม หรือกล่าวว่ามีคุณค่าแค่เพียง 50% แค่นั้น ดังนั้นคุณค่าของหลักหินเสมาที่จะเป็นรูปแบบของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านพุทธจริยธรรมนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องรักษาให้หลักหินเสมาอยู่ในที่เดิมจึงเป็นการเรียนรู้ถึงหลักพุทธจริยธรรมได้อย่างเต็ม 100%

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาภาพเล่าเรื่องในพระพุทธรูปศาสนาแบบอีสานหลักหินทวารวดีอีสานยังมีแง่มุมอื่น ๆ ให้ได้ศึกษาอีกหลายรูปแบบ ไม่ได้มีเพียงแง่มุมทางด้านพุทธจริยธรรมทางประติมากรรมที่มุ่งเน้นการแปลความว่าเป็นเรื่องราวตอนใด สร้างตามเนื้อหาของคัมภีร์เล่มไหน แต่ภาพเหล่านี้ยังแสดงถึงสังคมวัฒนธรรมในสมัยนั้น ๆ ได้เพราะการนำเรื่องใดมาอธิบายถ่ายทอดย่อมต้องสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคมของผู้สร้างด้วย และสังคมทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในภาพเล่าเรื่องพระพุทธรูปศาสนายังมีอยู่อีกมากมายหลายประการ ซึ่งเรื่องสถานภาพ บทบาทพุทธจริยธรรม และทัศนคติที่มีในสังคมสมัยนั้น

ภาพที่ 1 แนวคิดที่สอดคล้องกันกับหลักพุทธจริยธรรมในพระพุทธศาสนา

คติความเชื่อท้องถิ่นพื้นเมืองโดยเฉพาะประเพณีการนับถือบูชาผีบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ยังมีประเด็นทางแนวคิด ความหมายที่มีความสอดคล้องและโยงใยต่อเนื่องกันกับปรัมภกลศของอินเดียและบายศรีของไทย ตลอดจนการเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของปรัมภกลศของอินเดียและบายศรี จึงถือเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เรื่องราวของหลักหินเสมามาของทวารวดีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความชัดเจนได้เป็นอย่างดี

เชื่อมโยงแนวคิดไปยังสิ่งศักดิ์อื่น ๆ ได้อีกหลายอย่างและยังคงสืบทอดให้เห็นมีอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นการทำความเข้าใจกับประเด็นอื่นเกี่ยวกับการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญของเรื่องราวของหลักหินเสมามา ที่แสดงถึงหลักพุทธจริยธรรมจากการบอกผ่านภาพที่ปรากฏบนหลักหินเสมามา ในสถานที่ต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แนวคิดที่สอดคล้องกันกับหลักพุทธจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏให้เห็นได้อยู่เสมอ ดังที่ปรากฏในสถานที่ภูพระบาท อีกทั้งหลักหินยังสามารถบอกถึงเขตของสถานที่บริเวณ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหินเหล่านี้เต็มไปด้วยเรื่องราวต่าง ๆ ที่แสดงถึงคุณค่าทางด้านพุทธจริยธรรมที่มีความเกี่ยวข้องทางด้านเรื่องความเชื่อในส่วนหนึ่ง หรือสร้างเพื่อทำกิจกรรมพิธีกรรมในอีกวิธีหนึ่ง ดังที่กล่าวมาแล้วดังนั้นความหลากหลายของหลักหินที่ปรากฏในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นการให้คุณค่าในเชิงความรู้ในเรื่องของความกตัญญูและในเรื่องของการทำหน้าที่อันแสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่ปรากฏอยู่ในหลักเกณฑ์ได้เป็นอย่างดี พร้อมกับสร้างแบบทางโครงสร้างตามวัตถุประสงค์ของการตั้งหลักหินเสมามาตามสถานที่ต่าง ๆ ได้เข้าใจขึ้น ถึงแนวคิดการสืบทอดหลักคำสอนวิถีชีวิตและคติความเชื่อท้องถิ่น การเชื่อมโยงแนวคิด

และหลักธรรม และคุณค่าความสำคัญของหลักหินเสมาการประยุกต์ใช้หลักพุทธจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความรู้และภูมิปัญญาของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การศึกษาคุณค่าใบเสมาเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านพุทธจริยธรรมในหลักหินทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือกระจายตัวอยู่กว้างขวางทั่วทุกลุ่มน้ำ แต่ความหนาแน่นของแต่ละลุ่มน้ำแตกต่างกัน โดยลุ่มน้ำชีมีความหนาแน่นมากที่สุด รองลงมาคือลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำมูลมีความหนาแน่นน้อยที่สุด ดังนั้นแล้วหลักหินรูปทรงแผ่นแบนมีจำนวนมากที่สุดในขณะที่ทรงแท่งหินพบในปริมาณที่รองลงมาและแบบแผ่นหินธรรมชาติพบน้อยมาก แต่ทั้งหมดนี้ก็กระจายตัวไปทั่ว มิได้จำกัดเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ทั้งนี้ลวดลายที่แพร่หลายทั่วไป ได้แก่ เส้นนูน เส้นนูนทรงกรวย และหม้อต่อด้วยกรวย และมีลวดลายบางแบบพบได้เฉพาะพื้นที่เล็ก ๆ บางลวดลายอาจพบแพร่หลายเฉพาะลุ่มน้ำใดลุ่มน้ำหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าช่างแต่ละกลุ่มมีเอกลักษณ์เฉพาะตน ความเป็นทวารวดีอีสานจึงไม่ได้หมายความว่าศิลปกรรมทั่วทั้งภาคจะเป็นหนึ่งเดียวเสมอไป ซึ่งอาจตั้งคำถามถึงการมีศูนย์กลางการปกครอง หรือศูนย์กลางทางวัฒนธรรมมากมายหลายแห่งก็ได้

ข้อเสนอในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาคุณลักษณะของหลักหินที่มีอิทธิพลในการสร้างความดีต่อบุคคลที่อยู่รอบ ๆ ในกรณีของการดำเนินชีวิตในรูปแบบของวิถีธรรม
2. ศึกษาถึงแหล่งอารยธรรมความเชื่อในเรื่องของการสร้างหลักหินและการบูชาหลักหินในแต่ละท้องถิ่น
3. ศึกษาในเรื่องจริยธรรมที่ปรากฏในหลักหินให้แก่เยาวชน กรณีพัฒนาสถานที่เชิงโบราณคดี

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2529). *จารึกห้วยมะอึก ในจารึกในประเทศไทย เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- จิรพันธ์ สมประสงศ์. (2533). *ประวัติศิลปะ*. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์.
- ชินฉวี วิทยาลัย และคณะ. (2552). *องค์ความรู้เรื่องใบเสมาอีสาน เล่มที่ 2*. กรุงเทพมหานคร: สำนักศิลปากรที่ 9-12 .
- دنوفل ไชยสินธุ์ และร่ำเพย ไชยสินธุ์. (2529). ใบเสมาหินวัดพัทธสีมารามหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญของเมืองเลย. ใน *เอกสารเผยแพร่ของศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดเลย*. ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดเลย.
- دنوفล ไชยสินธุ์ และร่ำเพย ไชยสินธุ์. (2533). *จารึกจังหวัดเลย*. เลย: รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์.

- น.ณ ปากน้ำ. (2520). *ศิลปะแห่งอาณาจักรไทยโบราณ*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2537). *ศิลปะโบราณในสยาม รวบรวมความจากวารสารเมืองโบราณปี พ.ศ. 2517 – 1532*. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- พระสูตรและอรรถกถา. (2525). *แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 6*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ไพฑูริย์ มีกุล. (2528). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยต้น*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. (2545). ใบเสมาเรื่องศิพิชาดก : ร่องรอยพระพุทธศาสนามหายานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน. *วารสารเมืองโบราณ*, 28(3), 102-107.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2525). *ศิลปะน่ารู้ในสองทศวรรษ*. กรุงเทพมหานคร: พิฆเณศ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2522). "เขตสะสม" ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ในอีสานเหนือ. *วารสารเมืองโบราณ*, 6(1), 35-36.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2521). *วัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตลุ่มน้ำเลยตอนต้น*. กรุงเทพมหานคร: ศิลปากร.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย. (2534). *มรดกไทยเลย*. เลย: รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์.